

บึงพระราม (หนองโสน): พื้นที่ประวัติศาสตร์กับ

สวนสาธารณะกลางเมืองเก่าอยุธยา

Bueang Praram (Nong Sano): The Historic Site
and Public Park in the Old City of Ayutthaya

กำพล จำปาพันธ์

Kampol Champapan

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม นครปฐม 73000 ประเทศไทย

Faculty of Humanities and Social Sciences, Nakhon Pathom Rajabhat University,

Nakhon Pathom, 73000, Thailand

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาแหล่งประวัติศาสตร์บึงพระราม อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จากหลักฐานข้อมูลทางด้านสภาพทางภูมิศาสตร์ กายภาพของเมืองเก่าอยุธยา ร่องรอยทางสถาปัตยกรรม และศิลปวัตถุต่าง ๆ ที่ปรากฏในพื้นที่ แล้วนำมาวิเคราะห์ตามหลักวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ พบว่า สิ่งปลูกสร้างสถาปัตยกรรมและร่องรอยของศิลปวัตถุที่เหลือปรากฏอยู่เป็น ผลงานของมนุษย์ในอดีตที่สร้างขึ้นและจัดวางเข้ากับสภาพทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ สะท้อนความเป็นเมืองหลวงเก่าที่เปิดรับการเข้ามาของวัฒนธรรมต่างถิ่น ปัจจุบันบึงพระรามเป็นพื้นที่สำคัญหนึ่งของอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

คำสำคัญ: ศิลปกรรม, บึงพระราม, กรุงศรีอยุธยา

สวนสาธารณะบึงพระราม
ในอุทยานประวัติศาสตร์
พระนครศรีอยุธยา

Abstract

This article aims to study the historic site of Bueang Praram in Pranakhon Si Ayutthaya. The research data are obtained from the geophysics evidence and, architecture and art traces, by using the historical research methods. The results are as follows: the architecture and art traces remaining artifacts appear as the mankind works in the past and placed on the geophysics in this area by properly. It is recommended that Bueang Praram reflects the old capital of Ayutthaya as the area of assimilation by foreign cultures. Today, Bueang Praram is an important site of Phranakhon Si Ayutthaya Historical Park.

Keywords: Arts, Bueang Praram, Krung Si Ayutthaya

บทนำ

“หนองโสน” ปรากฏชื่อในตำนานเรื่องราวการสถาปนากรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) ถือเป็นสถานที่สำคัญที่เป็นจุดเริ่มต้นประวัติศาสตร์ฉบับพระราชพงศาวดารที่เป็นทางการ ปัจจุบันถือกำหนดเอาบริเวณที่เรียกว่า “บึงพระราม” ว่าเป็นพื้นที่เดียวกับ “หนองโสน” ในอดีตกาลเมื่อมีการสร้างวัดพระรามขึ้นที่ริมฝั่งตะวันตก ความสำคัญของวัดพระรามที่มีพระมหาธาตุทรงปรารค์เป็นประธานถือเป็นหลักสำคัญหนึ่งตามคติความเชื่อของเมืองโบราณในชนบวัฒนธรรมพุทธเถรวาท

อีกทั้งตามความใน “พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐ” วัดพระรามแรกสร้างในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) เมื่อ พ.ศ. 1912 ซึ่งเป็นปีเดียวกับที่เสด็จสวรรคต¹ ด้วยความมุ่งหมายที่จะให้เป็นวัดมหาธาตุประจำเมืองหลังสถาปนากรุง พ.ศ. 1893 แต่เมื่อเสด็จสวรรคตไปเสียก่อนที่จะสร้างแล้วเสร็จ ต่อมาเมื่อสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (พองั่ว) ขึ้นครองราชย์ได้ทรงสร้างวัดมหาธาตุขึ้นที่บริเวณคู้้งน้ำถัดไปทางทิศตะวันออกของวัดพระรามแทน แต่มาแล้วเสร็จรัชกาลสมเด็จพระรามาเมศวรครองราชย์ครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 1927²

วัดพระราม อยุธยา
ภาพวาดสมัยรัชกาลที่ 5
ที่มา: Ayutthaya:
A Pictorial Odyssey
1907-1920 (Bangkok:
Siam Renaissance,
2011).

ชื่อของสถานที่ตั้งของวัดสำคัญของต้นราชวงศ์สมัยอยุธยาตอนต้นนี้มีผลต่อการเปลี่ยนชื่อบึงที่ตั้งอยู่หน้าวัดไปด้วยโดยปริยาย สอดคล้องกับความ

เป็นเมืองพระราม องค์อวตารของพระนารายณ์ ตามคติความเชื่อของลัทธินิกาย
ทางด้านไวษณพนิกาย แต่อยุธยาได้เป็นรัฐพราหมณ์ไวษณพนิกายเต็มที่
เหมือนอย่างเขมรพระนครสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ผู้สร้างปราสาทนครวัด
แต่อย่างใด ลัทธิความเชื่อที่แสดงออกผ่านงานศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม
ยังปรากฏการผสมผสานกันระหว่างพราหมณ์เขมร พุทธมหายาน พุทธเถรวาท
และความเชื่อเรื่องภูติผีและวิญญาณบรรพชน เป็นต้น

ในที่นี้ผู้เขียนมุ่งนำเสนอประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ประวัติศาสตร์
กับการศึกษาทางประวัติศาสตร์ โดยจะชี้ให้เห็นว่าการศึกษาประวัติศาสตร์จาก
การตีความหลักฐานที่ได้จากสถานที่ช่วยในการเข้าใจหลักฐานในรูปลายลักษณ์
อักษร ตลอดจนความเป็นไปได้ที่จะสร้างมุมมองใหม่ในการศึกษาประวัติศาสตร์
ทั้งช่วงเวลาที่เกี่ยวข้องและพื้นที่ที่มีสภาพลักษณะใกล้เคียงกัน ทั้งนี้มีสมมติฐาน
เบื้องต้นอยู่ที่ความเชื่อว่า การจะเข้าใจประวัติศาสตร์บางช่วง โดยเฉพาะ
ประวัติศาสตร์ที่ขาดหลักฐานลายลักษณ์อักษร หรือมี แต่หลักฐานเหล่านั้นมี
ข้อจำกัดในการประยุกต์ใช้วิเคราะห์ตีความ การเริ่มต้นจากการศึกษาสภาพ
ภูมิศาสตร์อาจจะช่วยให้เราเข้าใจเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ช่วงนั้นได้ดีขึ้น

บทความนี้จะนำเสนอผลการศึกษาบึงพระรามด้วยวิธีการทาง
ประวัติศาสตร์ รวบรวมหลักฐานเอกสารลายลักษณ์อักษรที่เกี่ยวข้อง มาวิเคราะห์
ประเด็นร่วมกับข้อมูลที่ได้จากสภาพทางภูมิศาสตร์ที่ตั้ง ตลอดจนลักษณะของ
ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมที่ปรากฏในพื้นที่ โดยจะแบ่งการนำเสนอออกเป็น 3 ส่วนคือ ส่วนแรกกล่าวถึงสภาพทางภูมิศาสตร์ ส่วนที่สองกล่าวถึง
ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมที่พบในพื้นที่ และส่วนที่สามจะเป็นการวิเคราะห์
ข้อมูลและสรุปผลที่ได้จากการศึกษา

สภาพที่ตั้งของบึงพระราม พระนครศรีอยุธยา

บึงพระรามลักษณะเป็นบึงขนาดใหญ่ เนื้อที่ 274 ไร่ มีเกาะแก่งขนาดย่อมอยู่
กลางบึง และมีแนวคลองโบราณเชื่อมไปยังแม่น้ำด้านนอก ได้แก่ คลองฉะไกร
น้อย เชื่อมจากคูล้อมวัดพระรามลงใต้ไปยังแม่น้ำเจ้าพระยา ผ่านสถานที่สำคัญ
ได้แก่ ถนนป่าตอง วัดบรมพุทธาราม วัดสิงหาราม วัดสวนหลวงคางคาว ฯลฯ
ปัจจุบันคลองนี้ถูกถมไปมาก แต่ยังปรากฏตัวคลองอยู่ในพื้นที่มหาวิทยาลัย
ราชภัฏพระนครศรีอยุธยา มีคลองโบราณข้างวัดโพธิ์เชื่อมไปยังคลองประตู่

เทพหมีและคลองนายกาย ซึ่งเป็นคลองที่เชื่อมระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยาด้านใต้ บริเวณบ่อมเพชรกับแม่น้ำลพบุรี (คลองเมือง) ทางทิศเหนือ³

นอกจากนี้ยังมีถนนหน้าวัง หรือ “ถนนมหาธาตุยา” หรือ “ถนนศรีสรเพชญ์” ทอดยาวมาจากบริเวณหน้าวิหารพระมงคลบพิตรและหน้าวัดพระศรีสรรเพชญ์ตรงมายังบึง มีสะพานข้ามคลองในบึงตรงไปยังสะพานป่าถ่านและถนนเจ้าพรหม จากหลักฐาน “คำให้การขุนหลวงหาวัด” กล่าวถึงความสำคัญของพื้นที่หนองโสนหรือบึงพระรามที่มีต่อเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาตั้งข้อความต่อไปนี้

จะกล่าวถึงภูมิสำเนาพระนคร ตั้งอยู่บนเกาะหนองโสนในประเทศสยาม มีแม่น้ำล้อมรอบเกาะ เกาะนั้นมีสันฐานคล้ายรูปสำเภานาวา ด้านยาวอยู่ทิศเหนือและทิศใต้ ด้านกว้างข้างรูปศีรษะสำเภานั้นอยู่ทิศตะวันออก ด้านกว้างข้างท้ายสำเภายู่ทิศตะวันตก มีกำแพงก่อด้วยอิฐบ้างศิลาแลงบ้าง ก่อด้วยศิลาแดงบ้าง ล้อมรอบเป็นพระนคร พระนามกรปรากฏว่า กรุงเทพมหานคร บวรทวารวดีศรีอยุธยา⁴

เมื่อครั้งสมัยพระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) สมุหเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่า ได้ทำการขุดค้นและบูรณะพระราชวังโบราณเพื่อใช้เป็นสถานที่ประกอบพระราชพิธีรัชชมงคลเนื่องในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์ได้ 40 ปี เมื่อ พ.ศ. 2451 ในรายงานของพระยาโบราณฯ ได้กล่าวถึงบึงน้ำที่ตั้งอยู่กลางเมืองอยุธยาว่า แบ่งออกเป็น 2 แห่ง คือ “บึงซีซัน” หรือ “บึงญีซัน” กับ “บึงพระราม”⁵

“บึงซีซัน” ตั้งอยู่บริเวณหน้าวัดพระศรีสรรเพชญ์กับวิหารพระมงคลบพิตร บริเวณดังกล่าวเป็นที่ตั้งของสถานที่สำคัญ ได้แก่ สนามราชฎีร์ ตะแลงแกง วัดเกษ เทวสถานโบสถ์พราหมณ์ วัดแค วิหารกลบ สระน้ำโบราณ ท่อน้ำประปาโบราณ วิหารพระมงคลบพิตร ปัจจุบันที่เกาะกลางบึงเป็นที่ตั้งของคัมขุ่นแผน (เรือนที่ย้ายมาจากตำหนักสะพานเกลือ) และเพนียดช้าง หรือที่เรียกว่า “เพนียดใน” คู่กับ “เพนียดนอก” ที่ตำบลสวนพริก ริมแม่น้ำลพบุรีทางตอนเหนือของเกาะเมือง

ส่วน “บึงพระราม” ตามรายงานของพระยาโบราณราชธานินทร์จะเป็นพื้นที่หน้าวัดพระราม ทางด้านทิศตะวันออกของวัดพระศรีสรรเพชญ์และพระราชวังโบราณ เดิมทั้งสองบึง (บึงซีซันกับบึงพระราม) เป็นบึงเดียวกัน มีลำน้ำติดต่อกัน แต่จากสภาพปัจจุบันบึงถูกถมไปเป็นอันมาก และถนนที่ตัด

เกาะเมืองพระนครศรี
อยุธยา ราวสมัยรัชกาลที่ 5
จะเห็นยอดเจดีย์วัดสุวรรณ-
ดาราราม ปรากฏวัดมหาธาตุ
และปรากฏวัดพระราม

ที่มา: Ayutthaya:

A Pictorial Odyssey
1907-1920 (Bangkok:
Siam Renaissance,
2011).

ผ่านทิศตะวันตกของวัดพระรามทำให้น้ำด้านใต้ของวัดพระรามกับบึงที่คุ่ม
ขุนแผนถูกตัดแยกจากกัน โดยมีถนนคันกลาง และตัวพื้นที่บึงชีชันเก่าก็นิยม
เรียกชื่อตามสถานที่ เป็นวัดเกษบ่าง เพียดในบ่าง คุ่มขุนแผนบ่าง รายละเอียด
เกี่ยวกับสถานที่นั้นตามรายงานพระยาโบราณราชธานินทร์ได้บรรยายความ
คิดเห็นไว้ดังนี้:

“ที่เรียกว่าบึงชีชันนั้นคงจะเป็นชีชันซึ่งมีชื่อมาในกฎมณเฑียรบาล
อีกชื่อหนึ่งที่เรียกว่าบึงพระรามนั้นก็ถือเป็นบึงในบริเวณชีชันนั่นเอง
แต่อยู่ตรงหน้าวัดพระราม แต่เดิมมาบางทีจะเรียกตอนนั้นว่าบึงหน้า
วัดพระราม เพราะประสงค์จะให้เข้าใจที่ง่ายขึ้น ภายหลังมาก็เรียก
ห้วนเข้าแต่ว่าบึงพระราม ทั้งคำว่าหน้าวัดเสีย จึงเลยเป็นชื่อของบึงนั้น
ว่าบึงพระรามต่อมา บึงชีชันนี้พิเคราะห์ดูเห็นว่าเดิมก็จะเป็นหนอง
เป็นที่มิน้ำขังอยู่แล้ว หรือจะคิดให้สูงขึ้นไป จะว่าเป็นตัวหนองโสน
ตามที่มีชื่อมาในพระราชพงศาวดารจะได้ดอกกระมัง แต่ไม่มีพยาน
หลักฐานอะไรนอกจากลองนึกเดา บึงนี้เดิมทีก็จะเล็ก ต่อมาเมื่อสร้าง

กรุงคงจะขุดเอาดินในที่แถวนี้ขึ้นถมเป็นพื้นวังและพื้นวัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะ วัดพระราม จึงกลายเป็นใหญ่โตไป ดินที่เว้นไว้เป็นทางคนขนมูลดินเดินก็เลยทำเป็นถนนรี ถนนขวางข้ามบึง ปูอิฐตะแคงเสียทั้ง 3 สาย เจาะช่องสำหรับให้เรือเดินไปมาได้กันตลอดบึง ตามหลังช่องนั้น คิดดูเห็นจะมีสะพานไม้สำหรับให้คนเดินไปมาตามถนนได้ตลอด และมีทางน้ำที่จะเอาเรือนอกพระนครเข้าในบึงได้ 2 ทาง ด้านใต้คลองประตูจีน คลองประตูเทพหมี คลองฉะไกรน้อย มารวมกันเข้าที่ข้างวัดสะพานนาครทางหนึ่ง ด้านตะวันออกเข้าช่องแยกจากคลองประตูข้าวเปลือกข้างวัดมหาธาตุทางหนึ่ง ในบึงมีวัดอยู่ตามเกาะหลายวัด และตึกดินที่อยู่บนเกาะในบึงนี้ด้วย ที่ขอบบึงตรงหน้าวัดพระรามออกไปมีตึกหลังหนึ่งเป็นตึกสองชั้น ตามช่องประตูหน้าต่างก่อเป็นโค้งคูกา มีทางขึ้นข้างหน้าและข้าง ๆ ตึก ตึกนี้ชาวบ้านบางคนว่าเป็นตึกพระราชาคณะผู้ครองอาวาสวัดพระราม แต่พิเคราะห์ดูเห็นจะไม่ใช่ของสำหรับวัด เพราะอยู่นอกกำแพงวัดและเป็นตึกสูง น่าจะเป็นพระที่นั่งสำหรับเสด็จขึ้นไปประทับทอดพระเนตรเรือ ซึ่งจะโปรดให้มีประชุมเล่นเพลงสักราในคราวนักขัตฤกษ์ฤดูน้ำบ้างในบางปี”⁶

ขอบเขต อาคารสถานที่ ที่มีความสำคัญในอดีตและปัจจุบัน

แม้ว่าหลังการพัฒนาเกาะเมืองอยุธยาในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นต้นมาจะยึดถือว่าหนองโสนเป็นพื้นที่เดียวกับบึงพระราม แต่จากหลักฐาน เช่น ตำนาน และพระราชพงศาวดาร ระบุว่า พระเจ้าอยู่ทองสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นที่เกาะหนองโสน โดยพระราชวังที่ทรงสถาปนาขึ้นนั้นอยู่ในพื้นที่วัดพระศรีสรรเพชญ์ ซึ่งเป็นพื้นที่ถัดไปจากบึงพระรามทางทิศตะวันตก ดังนั้นจึงเชื่อได้ว่าพื้นที่หนองโสนในอดีตน่าจะมีขอบเขตมากกว่าพื้นที่บึงพระรามในปัจจุบัน การที่วัดพระศรีสรรเพชญ์ตั้งอยู่ในพื้นที่ร่นไปใกล้กับคลองฉะไกรใหญ่ (คลองท่อ) ซึ่งเป็นคลองเก่าแก่ปรากฏชื่อในกฎหมายตราสามดวงห้ามไพร่ราษฎรมาลอยเรือเล่นเพลงยาวเพราะถือเป็นเขตพระราชฐาน ก็ทำให้เราทราบว่าหนองโสนมีขอบเขตยาวมาจนถึงย่านริมคลองฉะไกรใหญ่ที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของบึงพระราม

บริเวณดังกล่าวนี้มีสถานที่สำคัญอื่น ๆ นอกจากวัดพระศรีสรรเพชญ์ และพระราชวังโบราณแล้วยังประกอบด้วยสถานที่แห่งอื่นที่ยังคงปรากฏอยู่ในปัจจุบันคือ วิหารกลาบ, วิหารพระมงคลบพิตร, สระน้ำโบราณ, แท่งก้นน้ำ

ประปาโบราณ, วัดแค, วัดเกษ, ศาลหลักเมือง, วัดกุฎีหลักหรือวัดส้ม เป็นต้น สถานที่ที่ไม่ปรากฏซากบนพื้นดินในปัจจุบันคือ วัดชีเชียง (ไม่ทราบที่ตั้งแน่ชัด สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นบริเวณวิหารพระมงคลบพิตรจรดวิหารเกลาบ), วัดป่าพราย ผังถนนตรงข้ามวัดเกษ, เทวสถานโบสถ์พราหมณ์สร้างสมัยพระเจ้าปราสาททอง แต่ก่อนหน้านั้นเป็นที่ตั้งของพระคลังสินค้า⁷, วัดศาลเจ้าตรงตงพิพิธภัณฑเจ้าสามพระยา, วัดยี่ราย ผังถนนตรงข้ามวัดบรมพุทธาราม, วัดรักร์และวัดชนะมาร ข้างวัดส้ม และวัดป่าจาน อยู่ในพื้นที่มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

นอกจากนี้ในบริเวณนี้ยังเป็นที่ตั้งของสถานที่สำคัญที่ก่อตั้งขึ้นภายหลัง ได้แก่ “คุ้มขุนแผน” เรือนที่พักของปรีดี พนมยงค์ และครอบครัว ในช่วงรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นรัฐมนตรีสมัยแรก (พ.ศ. 2481-2487), “เพนียดคล้องช้าง” หรือที่เรียกว่า “เพนียดใน” เพื่อให้ตรงข้ามกับ “เพนียดนอก” ที่ริมแม่น้ำลพบุรี นอกเกาะเมืองไปทางเหนือ, “ตึกศาลากลางจังหวัดหลังเก่า” ที่อำนวยการสร้างโดยนายปรีดี พนมยงค์ ศิลปะฝรั่งเศสยุคใหม่รุ่นเดียวกับตึกโดม ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ท่าพระจันทร์ ขาดก็แต่โดม ปัจจุบันตึกศาลากลางหลังเก่านี้เป็นที่ตั้งของการท่องเที่ยวพระนครศรีอยุธยา และสถานที่ทำการอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา (ส่วนศาลากลางประจำจังหวัดในปัจจุบันย้ายไปตั้งอยู่ที่ริมถนนสายเอเชีย ข้างทางสรรพสินค้าโลตัส), “โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย” ซึ่งประกอบด้วยอาคารสำคัญสร้างสมัยนายปรีดี พนมยงค์ เช่นเดียวกับตึกศาลากลางจังหวัดหลังเก่า ด้วยทุนพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล โดยนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งเป็นศิษย์เก่าของโรงเรียนได้ขอพระราชทานทุนทรัพย์ดังกล่าวเพื่อมาพัฒนาโรงเรียน

ปัจจุบันหน้าตึกดังกล่าวเป็นที่ตั้งของพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ซึ่งตั้งอยู่หลังเสาธงของโรงเรียนพอดี ภายในอาคารยังเป็นที่ตั้งของพิพิธภัณฑปรีดี พนมยงค์ ซึ่งถือเป็นพิพิธภัณฑประจำโรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย จัดแสดงเรื่องราวและสิ่งของเกี่ยวกับนายปรีดี พนมยงค์ โดยเฉพาะปูนปั้นรูปปรีดี พนมยงค์ ที่ได้รับการยืนยันรับรองว่าเป็นของจริงที่หลงเหลือมาแต่ครั้งสมัยปรีดี พนมยงค์ ยังเป็นรัฐมนตรีในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม

ปัจจุบันพิพิธภัณฑนี้ได้รับการดูแลโดยคณะครูอาจารย์กลุ่มสาระสังคมศึกษาและนักเรียนในโครงการมัคคุเทศก์อาสาของโรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย ถึงแม้ไม่ค่อยโปรโมทจนเป็นที่รู้จักมากนัก แต่พิพิธภัณฑนี้ก็มีผู้คนแวะเวียนมาเยี่ยมชมเสมอ โดยเฉพาะเด็กนักเรียนมัธยมในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่

ปรารภจะสอบติดเข้าเรียนต่อที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มักจะมาราบไหว้ขอพรจากท่านปรีดี พนมยงค์ ในฐานะผู้ประสานการมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สำหรับประเด็นเรื่องขอบเขตพื้นที่เกาะหนองโสน ข้อมูลพระราชพงศาวดารยังระบุว่า ตำแหน่งที่ตั้งของการสร้างวัดมหาธาตุสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (พ่องั่ว) ว่าอยู่ตรงกลางเกาะพระนครหนองโสน ขอบเขตหนองโสนทางทิศตะวันออกจึงไม่ได้สิ้นสุดอยู่เพียงวัดมหาธาตุ ซึ่งตามขอบเขตบึงพระรามในปัจจุบัน วัดมหาธาตุตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกสุดของบึงพระราม หากวัดมหาธาตุอยู่กึ่งกลาง พื้นที่ที่ขยายออกไปก็จะจรดคลองนายค่ายหรือคลองมะขามเรียง บริเวณดังกล่าวตามแนวแกนทิศของวัดมหาธาตุจะตรงกับวัดลังกา

“คลองนายค่าย”⁸ นั้นมีข้อมูลพระราชพงศาวดารเช่นกันว่าเป็นคลองขุดขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ โดยกลุ่มคนจีนฮกเกี้ยนในอยุธยาตอนนั้น แต่วัดลังกานั้นนอกจากแกนทิศจะตรงกับวัดมหาธาตุ สภาพทางสถาปัตยกรรมยังปรากฏเจดีย์ทรงปราสาทแบบอยุธยาตอนต้นร่นไปถึงก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยา เป็นปราสาทหินเดียวกับวัดส้มที่ตั้งอยู่อีกฝั่งด้านตะวันตกของบึงพระราม ในภาคกลางพบปราสาทแบบนี้อีกที่วัดหน้าพระธาตุ ช่างวัดพระนอนจักรสีห์ จังหวัดสิงห์บุรี, วัดพระปราสาท อำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี, ปราสาทประธานวัดปราสาทหลวง จังหวัดนนทบุรี, ปราสาทเขารักษ์ จังหวัดกาญจนบุรี, ปราสาทวัดขุนแผน จังหวัดกาญจนบุรี, ปราสาทสองพี่น้อง อำเภอสรรค์บุรี จังหวัดชัยนาท และปราสาทที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดลพบุรี เป็นต้น

การขุดคลองนายค่ายในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ จึงน่าเป็นการขุดจากป้อมเพชรมาบรรจบกับคลองเดิมที่หน้าวัดลังกา พื้นที่ที่เป็นเกาะหนองโสนแต่เดิมสมัยอยุธยาตอนต้นร่นขึ้นไปก่อนหน้าจึงเป็นพื้นที่มีขอบเขตทิศตะวันตกถึงคลองฉะไกรใหญ่ ทิศตะวันออกถึงคลองเดิมหน้าวัดลังกา ต่อมาพื้นที่หดแคบเข้า มีการปรับปรุงคูคลอง ทั้งคลองเก่าหุดแคบและตื้นเขิน คลองขุดใหม่ก็กินพื้นที่ลึกเข้าไปจนชิดโบราณสถานเก่าอย่างเช่นวัดสังข์ปัตถ์, วัดโพรง, วัดจันทร์, วัดสัตตบรรณ และมหาปราสาท เป็นต้น

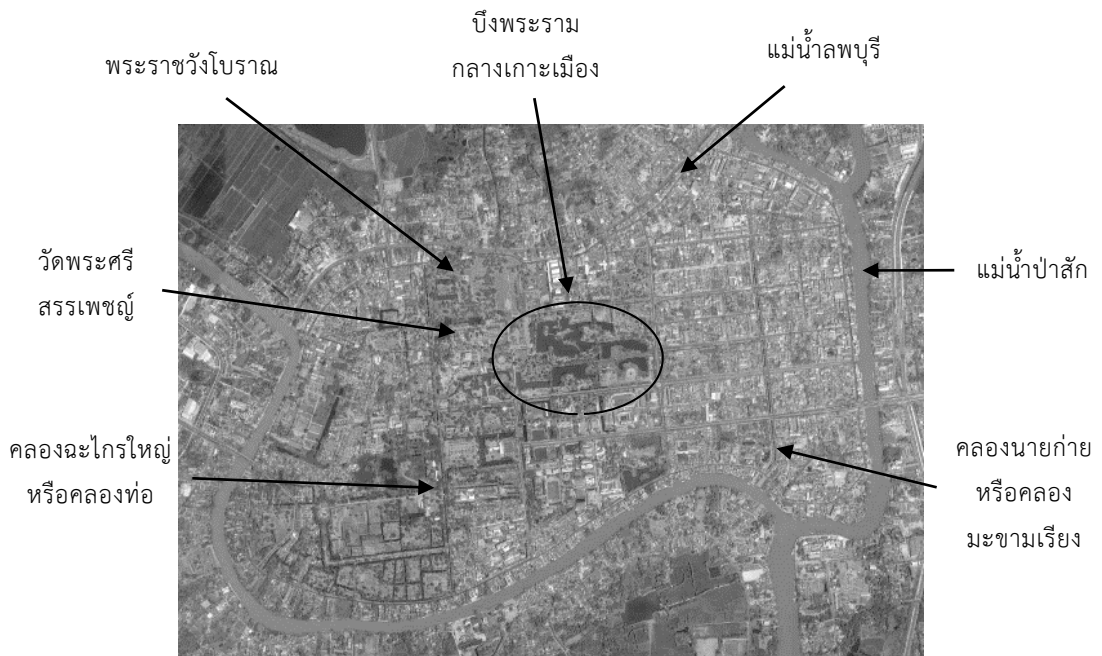
สระน้ำภายในกำแพงวัดพระราม สระแก้วสระขวัญในเขตพระราชวังโบราณ สระน้ำโบราณและแท็งก์น้ำประปาโบราณ ที่ด้านใต้ของวัดพระศรีสรรเพชญ์ ริมถนนมหารัษฎา กรณีสระน้ำโบราณภายในกำแพงวัดพระราม รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีผู้สันนิษฐานว่าเป็นหลุมขุดค้นหาพระบรมศพพระเจ้าเอกทัศ

เนื่องจากมีข้อความตามพระราชพงศาวดารว่าวัดพระรามเป็นที่ฝังพระบรมศพ พระเจ้าเอกทัศในหลังเหตุการณ์เสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 พ.ศ. 2310 พระเจ้าตากสินให้คนมาขุดหาพระบรมศพไปกระทำพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ แต่ที่ตั้งของสระที่อยู่ตรงทิศตะวันออกเฉียงเหนือของปรางค์ประธานวัดพระราม บวกกับขนาดของสระที่ใหญ่โตเกินกว่าจะเป็นหลุมศพฝังมนุษย์ และทั้งยังมีร่องรอยอิฐที่ริมขอบสระ ก็ทำให้เชื่อว่าเป็นสระขุดเพื่อใช้น้ำสำหรับใช้ในวัด เพื่อไม่ต้องใช้น้ำในหนองโสน-บึงพระรามร่วมกับไพร่ราษฎร

แต่กรณีสระแก้วสระขวัญในเขตพระราชวังโบราณต่างออกไป เพราะสระทั้งสองมีร่องน้ำเชื่อมกับคลองฉะไกรใหญ่ริมกำแพงวังทางทิศตะวันตก ทั้งนี้คลองฉะไกรใหญ่มีประกาศห้ามไม่ให้ราษฎรใช้พายเรือสัญจร จึงไม่ถือว่าใช้น้ำร่วมกับราษฎร อีกทั้งน้ำใช้ในพระราชวังยังสามารถนำมาจากสระโบราณ และแท้งก์น้ำประปาที่ตั้งอยู่หน้าวัดพระศรีสรรเพชญ์ได้อีกด้วย สระน้ำโบราณมีขนาดกว้างและลึกดูเป็นบารายเก่า แต่มีการปรับปรุงภายหลังจนขอบสระไม่เป็นรูปทรงเดียวกับบารายเขมร แท้งก์น้ำประปาไม่ใช่ของเก่าตกถึงสมัยอยุธยาตอนต้น เพราะมีรอยท่อน้ำตามเทคนิคช่างเปอร์เซียสมัยสมเด็จพระนารายณ์ คล้ายกับที่พบที่พระนารายณ์ราชนิเวศน์ จังหวัดลพบุรี

สิ่งอันเป็นหลักฐานชี้ให้เห็นสภาพความเป็นย่านใจกลางพระนครอีกอย่างหนึ่งยังได้แก่ สถานที่ซึ่งถูกปรับเปลี่ยนเป็นอื่น อย่างเช่น “ตะแลงแกง” ปัจจุบันเป็นถนนสี่แยก เยื้องหน้าวัดเกษ มีเกาะกลางแยกถนน ตะแลงแกงคือสถานที่ประหารชีวิตนักโทษชั้นไพร่ ส่วนนักโทษชั้นเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินสถานที่อยู่ที่วัดโคกพระยา การประหารนักโทษชั้นสูงกระทำในที่ลับเฉพาะ จับมัดใส่ท่อผ้าแล้วทุบให้ตายด้วยท่อนจันทร์ แต่การประหารไพร่มักกระทำอย่างเปิดเผยในที่แจ้งกลางสาธารณชน โดยมุ่งหมายเป็นการข่มประจานและให้เห็นเป็นเยี่ยงอย่าง ตะแลงแกงจึงตั้งอยู่ย่านใจกลางพระนคร

ปัจจุบันในยามมีการหาเสียงเลือกตั้งท้องถิ่น สถานที่นี้มักเป็นที่ปักป้ายผู้สมัครหาเสียง ประชาชนที่รู้ประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยาก็มักล้อว่าผู้สมัครท่านนั้นกำลังจะ “ขึ้นตะแลงแกง” แต่ทั้งที่รู้เมื่อมีการเลือกตั้งที่ไร ที่นี้ก็ยังคงได้รับความนิยมปักป้ายหาเสียง เนื่องจากเป็นจุดสังเกตเห็นได้ง่ายเหมาะแก่การโฆษณาประชาสัมพันธ์ กระทั่งมีผู้เชื่อว่าผู้สมัครที่มาปักป้ายหาเสียงที่นี่ มักจะได้รับการเลือกตั้ง ที่ผู้เขียนเล่านี้ไม่ใช่เพื่อตลกขบขันหรือหมิ่นแคลนผู้ใด หากแต่ต้องการชี้ให้เห็นความซ้อนทับกันระหว่างพื้นที่ประวัติศาสตร์กับการใช้สอยประโยชน์จากพื้นที่ในปัจจุบันเท่านั้น

ร่องรอยทางสถาปัตยกรรมและศิลปวัตถุโบราณในพื้นที่ บึงพระรามปัจจุบัน

ด้านพื้นที่บึงพระราม ริมบึงรอบนอกเป็นที่ตั้งของโบราณสถานสำคัญ ได้แก่ วัดพระศรีสรรเพชญ์, พระราชวังโบราณด้านพระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์, วัดพระราม, วัดไตรตรึงษ์, วัดธรรมิกราช และวัดชุมแสง ฯลฯ ส่วนพื้นที่ภายในของบึงนั้นเป็นที่ตั้งของโบราณสถาน ได้แก่ พระที่นั่งเย็น หรือตำหนักเย็น, วัดสังข์ปัตถ์, วัดโพง, วัดหลังคาดำ, วัดหลังคาขาว, วัดนก และวัดมหาธาตุ รวมทั้งโบราณสถานที่ไม่หลงเหลือซากปรากฏแล้ว เช่น วัดสัตตบรรณ และวัดจันทร์ และทั้งสถานที่ที่สร้างใหม่ทับพื้นที่เก่าอย่างเช่น พระบรมราชนุสาวรีย์พระเจ้าอู่ทอง, อุดยยามหาปราสาท, ลานพระแม่ธรณีบีบมวยผม และสถานปฏิบัติธรรม ซึ่งปัจจุบันไม่มีผู้เข้าไปใช้แล้ว

วัดพระศรีสรรเพชญ์

เดิมเป็นพระราชวังสร้างในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) ต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงย้ายพระที่นั่งต่าง ๆ ในพระบรม

มหาราชวังร่นไปตั้งอยู่ทางทิศเหนือริมแม่น้ำลพบุรี (คลองเมือง) แล้วทรงสถาปนาวัดพระศรีสรรเพชญ์ขึ้นในพื้นที่ที่พระบรมมหาราชวังเดิม ที่เรียกตามสำนวนพระราชพงศาวดารว่า “ยกวังทำเป็นวัด”⁹ กำหนดเป็นเขตพุทธาวาส ไม่มีพระภิกษุจำพรรษา ถือเป็นวัดในเขตพระราชฐาน เจดีย์ประธานมี 3 องค์ ทรงระฆังจตุรมุข ปรากฏร่องรอยสถาปัตยกรรมหลากหลายสมัยตั้งแต่อยุธยาตอนต้นถึงตอนปลาย

วัดนี้มีประวัติและรายละเอียดเกี่ยวกับสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และศิลปวัตถุเกี่ยวข้องอยู่ และมีผู้เขียนถึงเป็นอันมากแล้ว ในที่นี้จะไม่เล่าซ้ำไปมากกว่าความสำคัญในฐานะพื้นที่ที่พระบรมมหาราชวังเดิมที่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) ทรงสถาปนาขึ้น ณ ริมหนองโสน หรือบึงพระรามนี้เมื่อ พ.ศ. 1893 ปีดังกล่าวตามความนัยของพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาถือเป็นปีเริ่มนับศักราชใหม่ของกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา

วัดพระราม

ตั้งอยู่ริมบึงทางทิศตะวันตก ตามความในพระราชพงศาวดารสร้างในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีครองราชย์ครั้งที่ 1 (พ.ศ. 1912-1913) แต่มาแล้วเสร็จเมื่อกลับมาขึ้นครองราชย์ครั้งที่ 2 (พ.ศ. 1931-1938) โดยสร้างในสถานที่ประกอบพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) พระราชบิดาในสมเด็จพระรามาธิบดี เจดีย์ประธานทรงปราศรัยขนาดใหญ่

สาเหตุที่สร้างไม่แล้วเสร็จในคราวเดียวต้องข้ามมาอีกถึง 2 รัชกาลก็เพราะมีเหตุการณ์ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองหลังสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) ทรงสวรรคต เมื่อ พ.ศ. 1912 สมเด็จพระรามาธิบดีเสด็จจากลพบุรีมาขึ้นครองราชย์สืบต่อจากพระราชบิดาได้เพียงไม่นาน (ไม่ถึง 1 ปี) สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (พองั่ว) ผู้ครองเมืองสุพรรณบุรี ซึ่งมีศักดิ์เป็นลูกก็เสด็จจากสุพรรณบุรีมากรุงศรีอยุธยาเพื่อปราบดาภิเษกขึ้นครองราชย์

แต่เมื่อเจรจาทกลงกันได้เป็นที่เรียบร้อย สมเด็จพระรามาธิบดีก็เสด็จกลับไปครองเมืองลพบุรีดังเก่า อีก 18 ปีต่อมาเมื่อสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (พองั่ว) สวรรคต พระเจ้าทองลันที่ยังทรงพระเยาว์ขึ้นครองราชย์สืบต่อ สมเด็จพระรามาธิบดีก็ย้อนรอยเสด็จจากลพบุรีมาปราบดาภิเษกขึ้นครองราชย์อีกครั้ง เมื่อ พ.ศ. 1931¹⁰

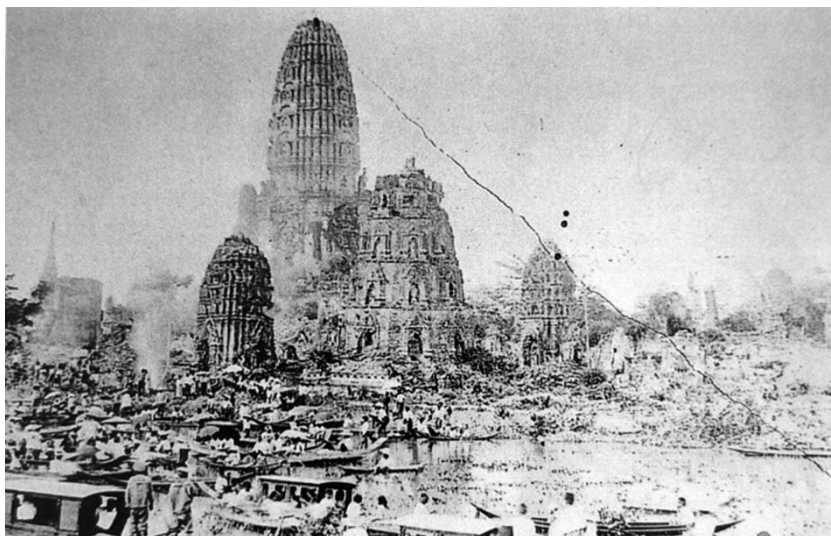
วัดมหาธาตุ

ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของบึงพระราม แรกสร้างในรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (พองั่ว) แต่มาแล้วเสร็จและสถาปนาเป็นพระอารามหลวงในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 พ.ศ. 1931 ตามคติโบราณเมืองสำคัญ ๆ ทางพุทธศาสนาเถรวาทจะต้องมีวัดบรรจุพระบรมสารีริกธาตุเป็นศูนย์กลางประจำเมือง เรียกว่า “วัดมหาธาตุ” หรือ “วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ” หลายคนอาจสงสัยว่าคตินี้เป็นคติเก่าแก่มีมาก่อนกรุงศรีอยุธยา แต่กรุงศรีอยุธยามีการสถาปนาพระนครแห่งนี้เมื่อ พ.ศ. 1893 ส่วนวัดมหาธาตุมาสร้างแล้วเสร็จและสถาปนาเป็นพระอารามก็เมื่อ พ.ศ. 1931

ก่อนหน้า พ.ศ. 1931 วัดมหาธาตุตามคติมหาธาตุประจำเมืองในช่วงก่อนสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 วัดพุทไธสวรรย์ พระตำหนักเวียงเหล็กเดิมที่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) ทรงสถาปนาขึ้นให้มีพระมหาธาตุทรงปรากฏเป็นประธานของวัด เมื่อ พ.ศ. 1896 (3 ปีหลังจากสถาปนากรุงศรีอยุธยา)¹¹ นั้นน่าจะเป็น “วัดมหาธาตุ” ตามคตินี้

จากรูปภาพเก่าสมัยรัชกาลที่ 5 จะเห็นภาพเจดีย์ประธานวัดมหาธาตุชัดเจนว่าเป็นทรงปรากฏตามแบบนิยมในราชวงศ์ละโว้-อโยธยา และยังเห็นสภาพความคึกคักคั่งไปด้วยผู้คนและเรือสัญจรในลำคลองหน้าวัดมหาธาตุอีกด้วย ปัจจุบันคลองถูกถมและตลาดน้ำก็ถูกยกเลิกไป แทนที่ด้วยตลาดบกคือตลาดองค์การฯ (เพราะตั้งอยู่หน้าวัดมหาธาตุ ตลอดถนนข้างที่ทำการองค์การโทรศัพท์)

วัดมหาธาตุ อยุธยา
สมัยที่ปรากฏประธานยังไม่
พังทลาย และบึงพระราม
ยังเป็นตลาดค้าขายและ
เส้นทางสัญจรทางน้ำ
*ที่มา: Ayutthaya: World
Heritage* (Bangkok:
Tourism Authority of
Thailand, 2010).

เช่นเดียวกับวัดพระศรีสรรเพชญ์ วัดนี้กล่าวถึงโดยนักประวัติศาสตร์และโบราณคดีเป็นอันมาก ถือเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่รู้จักกันดีในหมู่ชาวต่างประเทศ เพราะเป็นวัดหลักที่เปิดให้เที่ยวชมได้เป็นประจำทุกวัน มีทิวทัศน์ต่างชาติมาลงอยู่ตลอด ภายในวัดเป็นที่ตั้งของเศียรพระพุทธรูปหินทรายถูกโอบรัดด้วยรากต้นโพธิ์ ในช่วงโปรโมทการท่องเที่ยวไทยเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจไทยหลังเจอวิกฤติต้มยำกุ้งเมื่อ พ.ศ. 2540 ที่นี่ก็ได้รับยกย่องจากชาวไทยและต่างชาติว่าเป็น Unseen Thailand

วัดนกหรือวัดหน้าพระธาตุ

เป็นโบราณสถานขนาดย่อม ตั้งอยู่ข้างกำแพงวัดมหาธาตุทางทิศใต้ มีเจดีย์ประธานทรงปราสาทและวิหารหน้าพระปราสาท ลักษณะพระปราสาทบังชี้ถึงความเก่าแก่อายุตกถึงสมัยอยุธยาตอนต้น มีโคปุระแบบปราสาทวัดราชบูรณะ, วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดลพบุรี และวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดราชบุรี มีชั้นเชิงบาตรประดับประติมากรรม หน้าบันประดับปูนปั้นพระพุทธรูปนั่งสมาธิ ด้านข้างเป็นรูปสัตว์ในนิทานคติปรัมปรา ลายปูนปั้นบางส่วนคล้ายที่ปราสาทวัดสมและวัดลิงกาซึ่งสร้างสมัยอยุธยาตอนต้น มีช่องคูหาที่สามารถเดินเข้าไปได้ง่าย

จากหลักฐานพระราชพงศาวดารฉบับวันวลิตได้กล่าวถึงวัดแห่งหนึ่งในบึงพระรามชื่อว่า “วัดหน้าพระธาตุ” ที่เคยเป็นที่สับสนกับวัดมหาธาตุ แต่วันวลิตหรือนายเยเรเมียส ฟานฟลิต (Jeremias Van Vliet) ไม่น่าเรียกชื่อสลับผิดกัน เพราะยังกล่าวอีกด้วยว่าเป็นวัดที่พระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาไม่นิยมเสด็จ เชื่อว่าถ้าองค์ไหนเสด็จจะสวรรคต¹² ซึ่งเป็นเรื่องแปลกถ้าวัดดังกล่าวเป็นวัดมหาธาตุ เพราะวัดมหาธาตุเป็นวัดที่พระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาเสด็จพระราชดำเนินมาประกอบพิธีอยู่เป็นประจำ

วัดที่วันวลิตกล่าวถึงนี้จึงน่าจะเป็นวัดนกนี้เอง เพราะเป็นวัดตั้งอยู่หน้าวัดมหาธาตุ หากถือตามการคมนาคมทางน้ำของบึงพระรามที่ไม่ห่างจากวัดนกไปทางใต้เล็กน้อยจะเป็นลำคลองโบราณสมัยอยุธยา ที่ผู้คนที่จะเดินทางไปนมัสการพระมหาธาตุที่วัดมหาธาตุจะต้องขึ้นจากน้ำแล้วเดินผ่านวัดนี้ไปจากลักษณะขนาดเล็กทั้งปราสาทและวิหาร สะท้อนว่ามิใช่วัดหลวง พระเจ้าแผ่นดินย่อมไม่นิยมเสด็จมาวัดนี้เป็นธรรมดา

วัดธรรมิกราชหรือวัดมุขราช

วัดธรรมิกราช หรือวัดธรรมญกราช หรือเรียกอีกอย่างว่า “วัดมุขราช” ตั้งอยู่ทางทิศเหนือติดกับพระราม ตามความในเอกสาร “พงศาวดารเหนือ” ระบุว่าสร้างโดยพระเจ้าธรรมิกราช พระราชโอรสในพระเจ้าแสนน้ำผึ้ง เพื่ออุทิศถวายแด่พระเจ้าแสนน้ำผึ้งซึ่งเป็นพระราชบิดา เนื่องจากเป็นวัดเก่าแก่ที่ตั้งอยู่ติดพระบรมมหาราชวัง มีถนนฉนวนทางเดินจากวัดนี้ไปยังพระที่นั่งสรรเพชญมหาราชาตในเขตพระราชวังโบราณ ถือเป็นพระอารามหลวงสำคัญมาก่อนที่จะมีการสถาปนาวัดพระศรีสรรเพชญ์ จนอาจเป็นสถานที่ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยามาก่อน

สิ่งสำคัญภายในวัดมีวิหารเจาะช่องแสงแบบอยุธยาเรียกว่า “วิหารทรงธรรม” เพราะเชื่อว่าผู้สร้างคือสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ขนาดใหญ่โตพอ ๆ กับวิหารวัดพระศรีสรรเพชญ์ หันหน้าไปทิศตะวันออก เคยเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหลวงพ่อดำหรือหลวงพ่อก่ เนื่องจากมีพระพักตร์เหลี่ยมดำทึบเหมือนคนสูงอายุ ปัจจุบันหลวงพ่อก่เหลือแต่พระเศียร ได้นำไปเก็บรักษาและจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑเจ้าสามพระยา หน้าวิหารมีเจดีย์ประธานทรงระฆังรายล้อมด้วยประติมากรรมสิงห์ล้อม มีทั้งสิ้น 52 ตัว มีวิหารพระนอนตั้งอยู่ทิศเหนือของเจดีย์ประธาน ภายในมีพระนอนเก่าแก่สมัยอยุธยาตอนต้นและรอยพระพุทธรูปแกะสลักหิน

องค์พระนอนวัดธรรมิกราชมีพุทธลักษณะคล้ายพระนอนจักรสีห์ สิงห์บุรี พระนอนวัดป่าโมกข์ และพระนอนวัดขุนอินทประมูล อ่างทอง มีตำนานเล่าขานว่ามีพระราชธิดาของกษัตริย์อยุธยาองค์หนึ่ง (มิได้ระบุว่านางคือนางในรัชกาลใด) ทรงพระประชวรหนักได้มากราบขอพรองค์หลวงพ่พระนอนให้หายประชวร หากหายจะให้สร้างวิหารถวาย ปรากฏว่าพระราชธิดาทรงหายประชวรตามคำขอ จึงทรงให้สร้างวิหารพระนอนนี้ขึ้น

วัดชุมแสง

ตั้งอยู่ทางทิศเหนือ ริมฝั่งพระราม ระหว่างถนนจากท้ายวัดธรรมิกราชไปยังวัดราชบูรณะ ซากปรากฏมีพระพุทธรูปขนาดใหญ่หน้าตักกว้าง แต่ชำรุดไม่มีพระพาหาและพระเศียร มีซากวิหารและเจดีย์ทรงระฆัง ด้านหลังของวัดมีทางแคบ ๆ ตรงไปยังวัดญาณเสนได้ มีบ้านเรือนราษฎรตั้งอยู่รอบวัดยกเว้นทางด้านใต้ที่เป็นถนน จากลักษณะเจดีย์และซากวิหาร ไม่มีหลักฐานเอกสาร

หรือตำนานกล่าวถึงวัดนี้ไว้เลย เคน เมย์ (Ken May) นักวิชาการที่เคยสำรวจโบราณสถานอยุธยาให้ข้อสันนิษฐานจากรูปแบบศิลปกรรมว่า วัดนี้น่าจะสร้างสมัยอยุธยาตอนกลาง¹³

วัดไตรตรึงษ์

ตั้งอยู่ริมบึงพระราม ทิศตะวันออกเฉียงใต้ของวัดพระราม มีซากโบสถ์ขนาดเล็ก เจดีย์ทรงระฆังแปดเหลี่ยม และเจดีย์ประธานทรงปราสาทที่หักพังทลาย มีบันไดทางขึ้นทางทิศตะวันออก คำว่า “ไตรตรึงษ์” นี้เป็นชื่อสรวงสวรรค์ที่มาจากตำนานเรื่องเกี่ยวกับพระอินทร์ เทพผู้เป็นใหญ่เหนือเทพทั้งหลายตามความเชื่อของพุทธเถรวาท แต่เป็นเทพชั้นรองตามคติความเชื่อของพราหมณ์ มีเมืองโบราณชื่อเดียวกันนี้อยู่ตัวเมืองกำแพงเพชร สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ รัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 ต่างเคยเสด็จประพาสเมืองดังกล่าว¹⁴ แต่รูปแบบศิลปกรรมของวัดนี้ต่างกับร่องรอยหลักฐานของเมืองโบราณไตรตรึงษ์มาก จึงไม่น่ามีความเกี่ยวข้องกัน จากชื่อ สถานที่ตั้ง และลักษณะศิลปกรรมโบราณสถาน มีผู้สันนิษฐานไว่ว่าน่าจะสร้างในสมัยอยุธยาตอนต้น¹⁵

พระที่นั่งเย็นหรือตำหนักเย็น

ตั้งอยู่หน้าวัดพระราม เป็นอาคารสร้างใหม่บนซากฐานอิฐเดิม เรียกว่า “พระที่นั่งเย็น” หรือ “ตำหนักเย็น” หรือ “ตึกดิน” (ชื่อที่ปรากฏในแผนที่พระยาโบราณราชธานินทร์) หมายถึง ดินประสิวสำหรับบรรจุปืน เดิมน่าจะเป็นอาคารเปิดโล่งรับลมแบบพระที่นั่งพลับพลาตรีมุขในพระราชวังโบราณ เป็นที่สำหรับคนในพระราชวังมาพักผ่อน ชมการละเล่นทางเรือของราษฎรในบึงพระราม สมัยทำศึกกับพม่าในสงครามคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 พ.ศ. 2310 ได้มีการใช้เป็นคลังเก็บดินประสิว อาคารที่เห็นสีขาวไม่เปิดให้เข้าไปข้างในนี้ สร้างใหม่เพื่อเป็นที่รับเสด็จสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เมื่อเสด็จพระราชดำเนินเยือนพระนครศรีอยุธยา

พระบรมราชานุสาวรีย์พระเจ้าอู่ทอง

ประดิษฐานอยู่ที่หน้าวัดพระศรีสรรเพชญ์ ริมบึงพระราม ด้านถนนมหาสุริยา ดำเนินการสร้างเมื่อ พ.ศ. 2511 แล้วเสร็จและทำพิธีเปิดใน พ.ศ. 2513

โดยมีส่วนราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยาสมัยนายจำนงค์ เทพหัสดินทร์ อยุธยา เป็นผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นเจ้าภาพจัดงาน พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เสด็จพระราชดำเนินมาทรงเป็นประธาน ในพิธีเปิดอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2513

ทุกวันที่ 3 เมษายนของแต่ละปี ชาวอยุธยาจะร่วมกันมาบำเพ็ญกุศล อุทิศเป็นราชพลีแด่พระเจ้าอู่ทอง ปฐมกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา บางปีเปลี่ยนไป ทำพิธีที่อุทยานหาปราสาท พระบรมราชานุสาวรีย์อยู่ในพระอิริยาบถทรงยืน ขนาดเท่าตัวคนจริง หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์และรมด้วยน้ำยาสีเขียว พระหัตถ์ ขวาทรงพระแสงขรรค์ พระเกศาเกล้าขึ้น ฉลองพระองค์ตามแบบพระมหากษัตริย์สมัยอยุธยาตอนต้น หันพระพักตร์ไปยังทิศใต้สู่วัดพระรามอันเป็น สถานที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพและบรรจุพระบรมอัฐิของพระองค์

อุทยานหาปราสาท

ตั้งอยู่เกาะกลางบึงพระราม สร้างโดยจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีลักษณะ เป็นอาคารขนาดเล็กจำลองปราสาท 3 ยอด หันหน้าไปทางพระบรมมหาราชวัง ที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของบึงพระราม ภายในอาคารเป็นที่ประดิษฐาน ประติมากรรมรูปพระเจ้าอู่ทอง ปกติไม่เปิดให้เข้าไปสักการะ ยกเว้นวันที่มี งานพิธีประจำจังหวัด ข้างปราสาทซ้ายมือตรงบันไดทางขึ้นได้ปลูกต้นหมัน เอาไว้ ทั้งมหาปราสาทและต้นหมันต่างถือเป็นสัญลักษณ์ประจำจังหวัด พระนครศรีอยุธยา

ตามตำนานเชื่อว่าบริเวณนี้เป็นที่ที่พระเจ้าอู่ทองทรงชดพบหอยสังข์ ถือเป็นนิมิตมงคล จึงทรงตัดสินพระทัยสร้างพระราชวังขึ้นที่ริมบึงนี้ ความ เชื่อนี้มีที่มาจากพระราชพงศาวดาร ดังปรากฏข้อความตอนแรกสร้างกรุงศรี อยุธยาจาก “พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ” (เจิม) ซึ่งเป็นฉบับ ความสำนวนเดิม ระบุว่า

ศุภมัสสุ ศักราช 712 ปีชาลโทศก (พ.ศ. 1893) วันศุกร์ เดือน 5 ขึ้น 6 ค่ำเพลา 3 นาฬิกา 9 บาท สถาปนากรุงพระนครศรีอยุธยา ชีพพรหมณีให้ฤกษ์ตั้งพิธีกลบตร ได้สังข์ทักษิณาวัฏได้ต้นหมันใบหนึ่ง แล้วสร้างพระที่นั่งไพฑูริย์มหาปราสาทองค์หนึ่ง สร้างพระที่นั่งไพชยนต์-มหาปราสาทองค์หนึ่ง สร้างพระที่นั่งไอศวรรย์มหาปราสาทองค์หนึ่ง¹⁶

นอกจากนี้อยุธยาหาปราสาทยังเป็นที่ที่มีความเชื่อว่าเป็นที่สิงสถิตของดวงพระวิญญาณของอดีตพระมหากษัตริย์อีก 5 พระองค์ คือ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ, สมเด็จพระศรีสุริโยทัย, สมเด็จพระนเรศวร, สมเด็จพระนารายณ์ และสมเด็จพระเจ้าตากสิน เมื่อนับรวมเป็น 6 องค์ ทั้งพระเจ้าอยู่หัวแล้วจะพบว่าตัวเลข (6) และอดีตพระมหากษัตริย์สอดคล้องตรงกับประติมากรรมประดับหน้าตึกศาลากลางหลังเก่า สร้างสมัยปรีดี พนมยงค์ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ในชุดรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามสมัยที่ 1 (พ.ศ. 2481-2487)

เลยจากเกาะนี้ไปตามสะพานทอดยาวข้ามไปยังอีกเกาะเป็นที่ตั้งของสถานที่ปฏิบัติธรรม มีโพรงขนาดใหญ่ที่ผู้คนเข้าไปนั่งสมาธิได้ เป็นพื้นที่วัดจันทร์เดิม ปรากฏตามแผนที่ฉบับพระยาโบราณราชธานินทร์ แต่ไม่เหลือซากวัด และปัจจุบันทางราชการไม่อนุญาตให้ใครเข้ามาใช้เป็นที่ปฏิบัติธรรมอีก จึงกลายเป็นที่รกร้างไป

วัดสังฆปัดถ์

ตั้งอยู่ริมถนนในบึง บางแห่งเขียน “วัดสังฆปัด” มีวัดชื่อเดียวกันนี้ในพื้นที่สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ ซึ่งเป็นธรรมดาสำหรับอยุธยาที่มีชื่อสถานที่ซ้ำกัน เช่น วัดเชิงท่า, วัดวรเชษฐ์, วัดป่าแก้ว ฯลฯ ชื่อที่พ้องกันหากมีเรื่องในประวัติศาสตร์เกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญก็จะเป็นเหตุให้ถกเถียงกันขึ้นมาได้ เช่น วัดที่พระเจ้าตากสินทรงบวชเรียนคือวัดไหน ระหว่างวัดเชิงท่าหรือวัดสมณโกศฐารามที่ริมแม่น้ำป่าสัก หรือวัดเชิงท่าที่ริมแม่น้ำลพบุรี, วัดไหนที่เป็นสถานที่กระทำพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระนเรศวรเป็นวัดวรเชษฐ์ (ในเกาะ) หรือวัดวรเชต (นอกเกาะ), วัดไหนคือ “วัดป่าแก้ว” หรือวัดอรัญญิกของอยุธยา เป็นวัดใหญ่ชัยมงคล หรือวัดวรเชตเทพบำรุง หรือวัดแก้วฟ้า ฯลฯ

สำหรับวัดสังฆปัดถ์บึงพระรามนี้ ชากปรากฏเป็นเจดีย์ทรงปราสาท ยอดแบบล้านนา มีเศษชิ้นส่วนพระพุทธรูปหินชนวนตั้งอยู่ข้าง ๆ เจดีย์ปรากฏปูนปั้นประดับงดงามทางทิศตะวันออก ซึ่งเป็นคนละฝั่งกับถนนในบึงที่ผ่านมายังวัดนี้ ส่วนยอดของเจดีย์ได้หักพังทลาย มีช่องคูหาสามารถเข้าไปข้างในได้ อยู่ริมน้ำทางด้านตะวันออก สำหรับเจดีย์ทรงปราสาทยอดแบบล้านนานี้ยัง

พบอีกที่ที่วัดโพธิ์ ซึ่งตั้งอยู่ฝั่งคลองตรงข้ามกับวัดนี้ และที่วัดสังฆปัตถ์อีกแห่ง ที่สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ก็เป็นทรงล้านนาเช่นกัน

วัดโพธิ์

ตั้งอยู่ริมถนนโบราณฝั่งคลองตรงข้ามวัดสังฆปัตถ์ เดิมมีลำคลองล้อมรอบ 4 ทิศ เรียกว่า “นทีสีมา” คำว่า “วัดโพธิ์” เป็นชื่อที่ชาวบ้านเรียกจากลักษณะเจดีย์ที่ถูกลอบเจาะจนเป็นโพรง เมื่อ พ.ศ. 2538 กรมศิลปากรได้ดำเนินการบูรณะจนไม่เป็นโพรงแล้วก็จริง แต่ยังไม่ยอมเรียกวัดโพธิ์ตามเดิม วัดนี้ดูจะสำคัญอยู่ จากร่องรอยอุโบสถประตูทางเข้าทางทิศตะวันออกมี 3 ด้าน มีกำแพงแก้วล้อมรอบ และที่สำคัญคือเจดีย์ประธานทรงปราสาทยอดอติธิพลล้านนา ปรากฏเค้าลายปูนปั้นประดับบนชั้นเรือนปราสาทสวยงาม ส่วนยอดยังอยู่มีได้หักพังเหมือนอย่างวัดสังฆปัตถ์ จึงเห็นชัดว่าเป็นยอดระฆัง แต่ดูโค้งมนเหมือนน้ำเต้ามากกว่า จากการดำเนินงานขุดค้นทางโบราณคดีโดยกรมศิลปากร พบภาชนะทองเหลือง ช้อน และส้อมในบริเวณวัด¹⁷ สันนิษฐานว่าวัดสร้างมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นและไม่ได้ร้างมาจนกระทั่งถึงช่วงเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 พ.ศ. 2310

วัดหลังคาดำ

อยู่ทางถนนที่ตรงมาจากวัดสังฆปัตถ์ ทิศตะวันตกของวัดมหาธาตุ ได้ชื่อตามที่เคยมีโครงหลังคาสีดำที่โบสถ์ แต่ปัจจุบันหลังคาได้สูญหายไป วัดประกอบด้วยโบสถ์มหาอุดม์ มีประตูหน้าทางเดียว มีหน้าต่างสี่เหลี่ยม 2 ข้าง ไม่มีประตูหลังเจดีย์ประธานทรงระฆังแปดเหลี่ยมแบบอยุธยา บริเวณวัดเป็นลานมีพื้นที่กว้างติดกับถนนโบราณสำคัญอย่าง “ถนนนเรศวร” ประกอบกับลักษณะโบสถ์ที่เป็นมหาอุดม์จึงเชื่อกันว่าเคยเป็นที่ฝึกทหารและปลูกเสกอาวุธทำเครื่องรางในสมัยสมเด็จพระนเรศวร สันนิษฐานว่าวัดนี้สร้างในสมัยอยุธยาตอนต้น

วัดหลังขาว

ตั้งอยู่ริมถนนในบึง เส้นเดียวกับที่ผ่านวัดสังฆปัตถ์และวัดหลังคาดำ ชื่อวัดหลังคาขาวจึงได้ตั้งตรงกันข้ามกับวัดหลังคาดำที่อยู่ใกล้กันโดยไม่เกี่ยวว่าสมัยก่อนมีหลังคาสีขาว เพราะซากปรากฏอุโบสถเหลือแต่ฐานเกือบระดับ

เดียวกับพื้นผิวดิน บางส่วนก็จมหายไปในดิน เจดีย์ประธานเป็นทรงระฆังแปดเหลี่ยมแบบอยุธยา แบบเดียวกันและยังมีขนาดใกล้เคียงกันกับวัดหลังคาดำ เจดีย์แบบนี้จัดทำในสมัยอยุธยาตอนต้นร่นขึ้นไปถึงก่อนกรุงศรีอยุธยา¹⁸

นอกจากวัดหลังคาดำ วัดหลังคาขาว ในพื้นที่บึงพระรามนี้แล้ว ยังปรากฏเจดีย์ทรงเดียวกันนี้ที่อื่น ได้แก่ วัดกระซ่าย, วัดสามปลื้ม, วัดนางคำ เจดีย์รายวัดใหญ่ชัยมงคล, เจดีย์รายในวัดราชบูรณะ, เจดีย์เจ้าอ้าย-เจ้ายี่ สะพานป่าถ่าน, วัดสุวรรณาวาส, วัดวังชัย, วัดพระงาม (คลองสระบัว), วัดจกกลม, วัดเสลียง, วัดพลับพลาไชย, วัดไชยภูมิ และวัดมณฑป รวมทั้งที่เมืองอื่น เช่น เจดีย์รายวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดสุพรรณบุรี, วัดพระรูป จังหวัดสุพรรณบุรี, เจดีย์รายวัดสนามไชย จังหวัดสุพรรณบุรี, วัดพระอินทร์ จังหวัดสุพรรณบุรี, วัดขุมนมสงฆ์ จังหวัดสุพรรณบุรี, วัดการ้อง จังหวัดสุพรรณบุรี, วัดมรกต จังหวัดสุพรรณบุรี, วัดพระแก้วกลางทุ่ง จังหวัดสิงห์บุรี, เจดีย์หักกลางเมืองราชบุรี, วัดพระสิงห์ จังหวัดนครปฐม, เจดีย์รายวัดมหาธาตุ จังหวัดเพชรบุรี และเจดีย์ในถ้ำเขาหลวง จังหวัดเพชรบุรี ฯลฯ

บริเวณหน้าวัดเป็นลานกว้าง มีคลองคั่นก่อนถึงประตูหลังของวัดมหาธาตุ ใช้ในการจัดงานลอยกระทงฟ้าอยุธยาจรดกลเป็นประจำปีรวมทั้งถึงบริเวณวัดก็เป็นตึกร้านค้าขายในช่วงงานเทศกาลทั้งงานลอยกระทงและอื่น ๆ ริมคลองฝั่งเดียวกันเป็นที่ตั้งของวัดสถปรรณซึ่งไม่ปรากฏซากบนพื้นดิน นอกจากนี้บริเวณด้านใต้หน้าโรงเรียนอยุธยาวิทยาลัยยังเป็นที่ตั้งของลานช้างและร้านอาหาร เป็นตึกแถวขนานกับถนนหน้าโรงเรียน จรดริมน้ำของบึงพระราม บริเวณนี้มักใช้เป็นพื้นที่จัดงานกาชาดประจำปีของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และงานออกร้านในช่วงเทศกาลต่าง ๆ

โบราณสถานสำคัญในพื้นที่บึงพระรามได้รับการบูรณะครั้งสำคัญในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เมื่อ พ.ศ. 2499-2500 เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการเตรียมการจัดงานเฉลิมฉลองกิ่งพุทธศตวรรษในปี 2500 รวมทั้งความพยายามในการโปรโมทแนวคิดชาตินิยมของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งมีผลทำให้เกิดการมองอดีตช่วงกรุงศรีอยุธยาเข้ากับบริบทของแนวคิดชาตินิยม นำเอาอยุธยาเข้าไปเป็นเรื่องราวความเป็นมาของชาติไทยในอดีตที่สำคัญ โดยเฉพาะช่วงเวลาทำศึกสงครามกับพม่า อยุธยาจึงกลายเป็นตัวแบบอุดมคติและบทเรียนสอนใจเรื่องความเป็นชาติ การบูรณะเมืองพระนครศรีอยุธยาตามแนวคิดชาตินิยมจึงเกิดขึ้นจากการสนับสนุนของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม

โดยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้กำหนดแผนพัฒนาให้พื้นที่บึงพระราม เป็นสวนสาธารณะและแหล่งท่องเที่ยวสำหรับประชาชนทั่วไป

บทส่งท้ายและข้อคิดเห็นเพิ่มเติม

หนองโสนหรือบึงพระราม สถานที่ประวัติศาสตร์ย่านใจกลางพระนครศรีอยุธยา มีความสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นนครแห่งสายน้ำของอยุธยา บริเวณดังกล่าวนี้เป็นที่รับรู้ถึงการมีอยู่มาแต่เดิม และเป็นที่ตั้งของเมืองเก่าสำคัญของภาคกลางอย่างกรุงอโยธยาศรีรามเทพนคร ปรากฏร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีและศิลปวัตถุอยู่มาก เพราะในช่วงก่อนพระเจ้าอู่ทองจะสถาปนากรุงและมีการขุดคูขื่อน้ำขึ้นที่ฝั่งตะวันออกจากท่านบรอลงมายังวัดพนัญเชิง บริเวณนี้ก็ถือเป็นส่วนหนึ่งของเมืองอโยธยา ชุมชนเมืองอโยธยาเก่าจึงมีขนาดกว้างกว่าพื้นที่เกาะเมือง เนื่องจากยังไม่มีลำคูขื่อน้ำมาคั่นระหว่างอโยธยาเก่ากับชุมชนเมืองใหม่หลังพระเจ้าอู่ทองสถาปนากรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ.1893

โบราณสถานต่าง ๆ ที่ยังหลงเหลือปรากฏซาก มีทั้งโบราณสถานขนาดใหญ่ เช่น วัดมหาธาตุ, วัดพระราม และวัดธรรมิกราช รวมทั้งโบราณสถานขนาดย่อมลงมาอย่างเช่น วัดไตรตรึงษ์, วัดสังฆปัดย์, วัดโพง, วัดนก, ตำหนักเย็น, อยุธยามหาปราสาท, วัดหลังคาดำ, วัดหลังคาขาว และวัดชุมแสง ล้วนเป็นโบราณสถานสำคัญของพระนครศรีอยุธยาที่ตั้งอยู่ใจกลางพระนครเลยทีเดียว ในจำนวนนี้ตามความใน “คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม: เอกสารจากหอหลวง” จะพบว่ามีพระมหาธาตุถึง 2 ใน 5 องค์ของพระมหาธาตุทรงปรากฏที่ถือเป็นหลักเป็นฐานของกรุงศรีอยุธยา ได้แก่ พระมหาธาตุวัดพระราม และพระมหาธาตุวัดมหาธาตุ ส่วนอีก 3 องค์ ได้แก่ พระมหาธาตุวัดราชบูรณะที่ตั้งอยู่ถัดจากวัดมหาธาตุไปทางทิศเหนือ, พระมหาธาตุวัดพุทไธสวรรัยตั้งอยู่นอกเกาะเมืองทางทิศใต้ติดกับแม่น้ำเจ้าพระยา และพระมหาธาตุวัดสมณโกศฐารามตั้งอยู่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำป่าสัก¹⁹

ในช่วงหลังจากเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 1 พ.ศ. 2112 พื้นที่ภายในโดยเฉพาะย่านใจกลางพระนครอย่างบึงพระรามคงถูกสงวนและหวงห้าม กระทั่งมีคติความเชื่อเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ มีมังกร มินาคราชอยู่ในสระน้ำกลางเมือง หรือมีอะไรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องผ่านตำนานการสร้างเมืองของพระเจ้าอู่ทอง โดยอิงกับตำนานพื้นบ้านบ้าง พุทธทำนายบ้าง และแม้แต่คติความเชื่อของพราหมณ์ ในรัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชาได้มีการปรับปรุงแนวป้องกัน

พระนคร โดยโปรดให้สร้างกำแพงขึ้นล้อมรอบพระนคร ขุดขยายคูคลองด้านนอก โดยเฉพาะคูขื่อหน้าจนเกิดเป็นแม่น้ำป่าสักใหม่ขึ้นในพระนคร²⁰ ปริมาณพลและ ย่านศูนย์กลางขยายจากบึงพระรามไปเป็นเกาะเมือง และพื้นที่ภายในถูกสงวน เป็นเขตศักดิ์สิทธิ์

สังคมวัฒนธรรมสายน้ำในอดีตของกรุงศรีอยุธยาเดิมเป็นวัฒนธรรมที่เปิดรับโลกภายนอก เพราะมีต้นทุนความเจริญรุ่งเรืองอยู่ที่การค้าซึ่งต้องติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอก เป็นพื้นฐานที่มาของการเข้าสู่วัฒนธรรมภายในโดย วัฒนธรรมจากภายนอก อยุธยาเป็นรัฐแม่น้ำลำคลอง วัฒนธรรมที่ปรากฏในพื้นที่นี้มีตั้งแต่ไทย จีน ลาว มอญ เขมร ยุโรป และเปอร์เซีย (ปรากฏในวัด มหาธาตุ วัดราชบูรณะ วัดพระศรีสรรเพชญ์) เป็นต้น จึงเหมาะจะเป็นแหล่ง ศึกษาเรียนรู้ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศิลปกรรม ของพระนครศรีอยุธยา

การจัดการดูแลในรูปสวนสาธารณะที่เริ่มในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามที่เป็นที่วิพากษ์วิจารณ์มาจนถึงทุกวันนี้ นั้น แท้จริงไม่ได้ขัดแย้งกับ สถานภาพของบึงในมิติทางประวัติศาสตร์แต่ประการใด เพราะพื้นที่บึงได้ถูก ปรับเปลี่ยนสลับไปมาระหว่าง “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” กับ “พื้นที่สาธารณะ” อยู่ โดยตลอด ปัจจุบันบึงพระราม ตัวพื้นที่จัดเป็นสวนสาธารณะอยู่ในความดูแล ของเทศบาลเมืองพระนครศรีอยุธยา

ขณะที่ตัวโบราณสถานอยู่ในความดูแลและจัดการบริหารโดยอุทยาน ประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา สถานที่ที่ได้รับความสนใจเยี่ยมชมอย่างมาก คือวัดมหาธาตุ เพราะความมีชื่อเสียงของเศียรพระในรากไม้ ความสำคัญใน ฐานะศูนย์กลางของเมืองโบราณของวัดมหาธาตุ การเป็นพื้นที่จัดงานเฉลิมฉลองมรดกโลกอยุธยาอย่างงาน “ยอยศ ยิ่งฟ้า อยุธยา มรดกโลก” ที่จัดเป็น ประจำทุกปี อย่างไรก็ตามการบริหารจัดการของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควร เป็นไปโดยตระหนักรู้ถึงความเป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ของกรุงศรี อยุธยา และวัดมหาธาตุก็เป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่บึงพระรามอันถือเป็นย่านใจกลางพระนคร

เชิงอรรถ

¹ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด (นทปฐรี: ศรีปัญญา, 2553), 390.

² เรื่องเดียวกัน, 47.

³ จรรยา มาณะวิท, บรรณาธิการ, คลองและท่าเรือจำรงสมัยโบราณ (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2545), 22-23.

⁴ คำให้การขุนหลวงหาวัด (นทปฐรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2547), 183.

⁵ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 63: เรื่องกรุงเก่า, พิมพ์ครั้งที่ 3 (พระนคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดเกษมสุวรรณ, 2508. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาประสาธน์วิริยกิจ (เชย ชัยประภา) 6 พฤศจิกายน 2508), 52.

⁶ เรื่องเดียวกัน 52-53.

⁷ เป็นเรื่องน้าอัครจรรยอย่างหนึ่งที่พระเจ้าปราสาททองโปรดให้ย้ายเทวสถานในศาสนาพราหมณ์มาตั้งให้คนในยุคสมัยพระองค์เคารพกราบไหว้ในสถานที่ที่เป็นที่สำหรับเก็บรวบรวมสินค้าเครื่องเทศพริกไทย

⁸ ปัจจุบันเพี้ยนมาเรียกว่า “คลองในไก่” และ “คลองมะขามเรียง” โดยมีถนนปรีดี พนมยงค์ เป็นเส้นแบ่งฝั่งทิศใต้ของถนนปรีดี พนมยงค์ เรียกว่า คลองในไก่ และฝั่งทิศเหนือของถนนปรีดี พนมยงค์ เรียกว่า คลองมะขามเรียง เนื่องจากในการบูรณะเกาะเมืองอยุธยาสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มีการปลูกต้นมะขามเรียงรายตามสองฝั่งถนนเลียบบคลองไปหาดลาดเจ้าพรหม ผู้คนจึงนิยมเรียกคลองมะขามเรียง แต่ในประวัติศาสตร์ขอบเขตของ “คลองนายค่าย” จะครอบคลุมทั้งคลองมะขามเรียงและคลองในไก่

⁹ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด (นทปฐรี: ศรีปัญญา, 2553), 53.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, 42-45.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, 38-39.

¹² พลตรี หม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี, พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับเยเรเมียส ฟาน ฟลิต และผลงานคัดสรร พลตรี หม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี นักประวัติศาสตร์อาวุโสดีเด่น (กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ในพระบรมราชูปถัมภ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2552), 24.

¹³ เคน เมย์, วัดร้างในเมืองอยุธยา (พระนครศรีอยุธยา: สถาบันอยุธยาศึกษาและศูนย์การศึกษานานาชาติ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, 2551), 6.

¹⁴ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, เที้ยวเมืองพระร่วง (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2526. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาเสวกตรี พระยาบำเรอศักดิ์ (สนิท จารุจินดา) 7 เมษายน 2526).

¹⁵ เคน เมย์, วัดร้างในเมืองอยุธยา, 17.

¹⁶ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด (นทปฐรี: ศรีปัญญา, 2553), 37.

¹⁷ เคน เมย์, วัดร้างในเมืองอยุธยา, 14.

¹⁸ น. ณ ปากน้ำ [นามแฝง], หัวเดือนกลางซากอิฐปูนที่อยุธยา, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2540), 11-14

¹⁹ คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม: เอกสารจากหอหลวง, พิมพ์ครั้งที่ 2 (นทปฐรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2555), 40

²⁰ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด (นทปฐรี: ศรีปัญญา, 2553), 137.

Bibliography

Chanya Manawit, ed. *Klong lae Tharuajang*

Smai Boran Krung Sri Ayutthaya

[*The Canal and Ancient Port in*

Ayutthaya]. Bangkok: Fine Art

Department, 2002.

Fine Art Department. *phrarāṭchaphongsāwadañ*

krung siyutthaya chabap phan

čhanthanumat (čhæm) læ

phrarāṭchaphongsāwadañ krung

siyutthaya chabap luāng prasæṭ,

kham haikāñ čaō krung kao,

kham haikāñ khunluāng hāwat

[*The Royal Chronicle of Ayutthaya*

version Pan Janthanumas, the Royal

Chronicle of Ayutthaya version

Luang Prasert, Testimony of

People of Old City, Testimony of

Khun Luang Ha Wat]. Nonthaburi:

Sripanya, 2010.

kham haikāñ khunluāng hāwat [*Testimony of*

Khun Luang Ha Wat]. Nonthaburi:

Sukhothai Thammathirat Open

University, 2004.

kham haikāñ khunluāng wat pradū song tham :

‘ēkkasāñ čāk hō luāng

[*Testimony of Khun Luang Wat*

Pradusongtham: Document from

Royal Palace]. 2nd ed. Nonthaburi:

Sukhothai Thammathirat Open

University, 2012.

May, Ken. *wat rāṅ nai mūāṅ ‘Ayutthaya’*

[*The Deserted Temples in*

Ayutthaya]. Phra Nakhon Si

Ayutthaya: The Ayutthaya Studies

Institution and International

Studies Center, Phra Nakhon Si

Ayutthaya Rajabhat University,

2008.

Nor Na Paknam [pseud.]. *hā dūān klaṅg sāk*

‘it pūñ thī ‘Ayutthaya [5 Months

among the Old Bricks and Mortars

in Ayutthaya]. 3rd ed. Bangkok:

Muang Boran, 1997.

prachum phongsāwadañ phāk thī 63: rūāṅ

krung kao [*The Chronicle of*

Chapter 63 about the Old City].

3rd ed. Bangkok: Kasemsuwan

Part., Ltd., 1965.

Suppawat Kasemsri, Maj. Gen., M.R. *phrarāṭchap-*

hongsāwadañ krung siyutthaya

chabap ye remiāsa fāñ foḷit læ

phonngā nakhat san phontri

mōmrāṭchawong suppha Kasemsri

nak prawattisat ‘āwuso dideñ

[*The Royal Chronicle of Ayutthaya*

version Jeremias van Vliet and

Selected works of the historian

Maj. Gen., M.R. Suppawat Kasemsri].

Bangkok: The Historical Society

under the royal patronage of

Her Royal Highness Princess

Maha Chakri Sirindhorn, 2009.

Vajiravudh, King. *thīeo mūāṅ phraruāṅ*

[*Travel in Praruang City*]. Bangkok:

Fine Art Department, 1983.